

Fodor György

Bevezetés az ainu irodalomba

Ahhoz, hogy e népcsoportról fogalmat alkothassunk, ismernünk kell valamennyi névváltozatát: *ainu*, *ajnú*, *ajnu* (= ember); *emishi*, *ezo*, *jezó* (= ember), *utari* (= bajtárs). A legtöbb ainu ezt az elnevezést használja hivatalosan, hiszen az ainu névnek sajnos ma is degradáló, negatív konnotációja van; a japánok gyakorta űztek velük csúnya nyelvi játékot: japán *inu* 'kutya', amelyből azonnal asszociálni lehetett az ainura, kb. 'kutya fajzat'. A névváltozatok nyelvtől, történelmi időktől és térbeli elhelyezkedéstől függnek. A nyelvük önálló, egyik nyelvvel sem rokonítható kellő biztonsággal, bár a japánnal való keveredése miatt – ma már gyakorlatilag minden ainu fiatal kétnyelvű – erre történtek kísérletek, ezen kívül gyakorta sorolják a paleoszibériai, újabban az ausztralonéz nyelvek közé. Írásukban szótagjelölő, japán katakana betűket használnak.

Az időbeli távlatokról maguk az ainu mitológiai énekek vallanak: „Az ainuk már évezredekkel azelőtt itt éltek, mielőtt a nap gyermekei ideérkeztek volna” (A Yukar Upopo alapján. *Valójában ez kb. tízezer évet jelent*). Eredetükről mai napig vitáznak a kutatók. Területileg az ainuk Hokkaidó szigetére, a Kurili-szigetekre és a Szahalin-szigetekre szorultak vissza a folyamatosan fennálló japán elnyomás miatt. A Meiji-években (1868-1912) hatalmas méreteket öltött a Hokkaidó szigetére történő japán bevándorlás (*wajin*, azaz nem ainu), ami azt eredményezte, hogy az ainukat kezdték különálló közösségekbe áthelyezni. Az ainukat visszamaradott népként kezelték, a kormány politikája pedig egyértelműen az volt, hogy őket mindenestől a japán élet útjára terelje. Kis számuk miatt többnyire maguk az ainuk is az asszimilációban látták a változó idő túlélésének legjobb – és talán egyetlen – módját. A kiszorítás eredményeképpen néhány alcsoport él még a Kamcsatka-félszigeten és az Amur-völgyben. Erre minden területen ainu toponímák utalnak. Ezek bizonyítják állandó jelenlétüket. Ennek ellenére mindig kisebbségben éltek, mára számuk 24.000-re csökkent (genetikai elterjedésük kb. 150.000 főre utal, a nyelvet használók vagy beszélők száma azonban elszomorító képet mutat: alig 24.000 fő, sőt, a szahalin nyelvjárás elméletileg 1994-ben kihalt).

Van-e esélye egy állandó fenyegetettségben élő népnek a túlélésre, ha komoly nyelvvesztéssel, szeparatizmussal, nacionalizmussal és olykor enyhe rasszizmussal is szembe kell néznie? Szerencsére az ainuk számának drámai csökkenésére a japán kormány is felfigyelt, így részben Shigeru Kayano és Kaizawa Tadashi 1990-es politikai munkásságának köszönhetően révbe ért az ainu-hajó: a japán parlament hivatalosan is deklarálta az ainu kisebbséget és jogait. A túlélés zálogát alapvetően az anyanyelvhez való jog biztosítja. Bár van múzeum, kulturális központ, saját zászló, nyelvi intézet és civil szervezet, az ainuk öröksége továbbra is csak „tessék-lássék kirakat”.

Az ainu irodalom és kultúra úttörői közül említsük meg három személyt: John Batchelor (1854-1944) kanadai misszionáriust, aki elvitte a kereszténységet az ainuknak, ugyan-

akkor az ainu kultúra terjesztésének „atyjává” is vált azzal, hogy életét az ő megismerésüknek szentelte; Kyösuke Kindaichi (1882-1971) japán nyelvész, aki elsőként gyűjtötte szisztematikusan az ainuk néphagyományait felölelő yukar epikus költeményeit; valamint Chiri Yukie-t (1903-1922) a *yukar* „anyja”-t, átíróját, fordítóját, aki elsőként szembesült és szembesített egy olyan etnikai kisebbségi érzéssel, amely sokukat sújtotta a nemzedékből. Amikor befejezte a yukar-antológiáját, szívelégtelenségben, mindössze 19 esztendősen elhunyt.

A *yukar* vagy japánosan *yukara* egy ainu sagákból (mondák) álló gyűjtemény, amelyet egy igen hosszú és gazdag, szájról szájra terjedő hagyomány alakított ki. Az ainu emberek mindig nagyon spirituálisak és vallásosak voltak, számtalan teremtett istent és istennőt imádtak. Spiritizmusuk századokon keresztül megmaradt abban a nagyon ősi és primitív alakban, amely a totemizmushoz, vagy az indiánok, és másík ősi törzsek animizmusához hasonlít. Minden tárgyban, a fákbán, szellemek lakhelyét látják. A szellemekre mint a természetben látható tárgytól teljesen különálló lényekre gondolnak. Például egy bagoly szelleme halála után elhagyja testét, de ugyanúgy bagolyként születhet újjá. (Ez nem felel meg a buddhista lélekvándorlás fogalmának.)

Saját és az emberiség eredetét a „hosszúkarú legendák” magyarázzák, amelyek a következő mondából erednek: „Az Isten megteremtette az embert, miként talajt adott ruhadrékként, tyúkhúrt hajként és fűzfaágat a hát csontjaiként; ez okozza az ember meggörbülését, amikor öreggé válik”. Ettől kezdve a fűzfát szentnek és szimbolikusan tekintik, amelyből az ainuk szent jelképe, az *inaw* (‘szent fából készült bot’) készül. Minden család tart *inawot*, amelyet minden szertartás alkalmával használnak. Az *inawok* megemlézése alaposan át- meg átszövi a *Yukara* történeteit.

A *yukar* ainu nyelven ‘éneklő hangot’ jelent. Alapvetően ez az állatok, a rovarok, a madarak kiáltása vagy éneke; és mivel ők maguk istenek, ez az istenek énekhangját is jelenti. Másfelől a *yukar* szó igeként azt jelenti ‘utánozni’. Praktikus lenne azt mondani, hogy a szó egy másik ainu szóból származtatható, hiszen a *yuk-kar* jelentése: ‘elfogottá tenni az állatot’, vagy ‘utánozni az állat elfogását’. Az ősi ainu társadalomban, mint bármelyik primitív törzsben, a szertartás során egy tánc utánozta az állatot (ez volt a *dmma*), amikor a sámán elfogott állatnak álcázta magát, akit istenként imádni kell. Azt, hogy ő Isten, egy állati kiáltással adta mindenki tudtára. Ezek a dalok önmagukban sohasem léteztek. Mindazonáltal, ahogy az idő haladt előre, önálló alakot öltöttek és egyszerű irodalmi alakzatként éltek tovább. Tehát a yukar eredeti értelmében az összes olyan cselekvést magában foglalta, amely állatok, vagy tárgyak megéneklését hivatott szolgálni. Valójában, amit ma ainu irodalomnak hívnak, az maga a yukar: versben vagy prózában elmondott alkotás. A régi időkben ezen epikus énekeket mind férfiak, mind nők előadhatták; a 19. és a korai 20. század folyamán, amikor az ainu kultúra hanyatlani kezdett, általában a nők voltak a legügyesebb előadóművészek.

A yukarának két fajtája van: „isteni yukara” és „emberi yukara”. Előbbit további két kategóriába lehet osztani: a *Kamuy-yukara* (isten + énekhang), vagyis olyan eposzok, amelyekben természeti lények, mint például állatok, növények vagy szilárd anyagok és természeti jelenségek mesélik el tapasztalataikat és cselekvéseiket; és az *oyna* (azaz ‘a régi időkhöz kötődő, hagyományos’), vagyis olyan eposzok, amelyekben az emberszerű istenek vagy megszemélyesített istenek mesélik el tapasztalataikat.

A hitük sajátsága az, hogy mindenféle isten megjelenhet emberi alakban saját világában,

de amikor lejönnek az emberi világba, akkor álrühát öltenek annak érdekében, hogy megvédjék a földet, vagy hogy ételt szolgáltatassanak azáltal, hogy feláldozzák a testüket. Mivel az emberek meglőtték és megölték őket, istenekké válnak és felülnek saját testükre, „a füleik közé”. Ilyen kifejezéseket, hogy valaki a „fülei között ül”, gyakorta találhatunk a yukar történetek mindegyikében (például a jelen lapszámban közölt rövid énekekben). Az *oyna*, azaz „az emberi istenes yukara” számos története megszemélyesített isteneket, hősokeket állít a középpontba. Az olyan nevek, mint például *Oynakamuy* (régii + isten), *Ainuruckle* (‘emberhez hasonló isten’, vagy esetleg az ainu *rak guru* ‘ősi ainu törzsfő’ megfelelője), *Okikurmi* és *Samaykur* széles körben fordulnak elő. Ezek az emberalkatú istenek mindig abban a helyzetben vannak, hogy az emberi társadalmakat teljes fenntarthatóságuk alatt kormányozzák. A megszemélyesített istenek felbukkasánának talán az lehet az oka, hogy kezdett kifejlődni az ainu társadalom uralkodó osztálya, és az átvette a kormányzóii szerepet. Példának okáért a hősi, az *ainuruckle* – köznévként – a kezdeti, primitív ainu társadalomban maga is a sámán, vagy a törzsfő volt; ezért az *oyna* történetek körvonalazzák a sámánizmus ainu társadalomra gyakorolt hatásait is.

A yukara versben vagy prózában íródott elbeszélés. Néha az események sorozata világosan, lineárisan követi egymást, máskor kifinomult cselszövés-rendszert alkalmaznak. Például *Oynakamuy* története magával ragadja az olvasót a színes leírások egyenkénti kibontásával. A főszereplők a sámán és a felesége (megszemélyesített istenek), és a történetnek talán a 16–18. század adja történelmi háttérét, amikor a japán sógunátus kiterjesztette uralmát Hokkaidóra, zűrzavar és zsarnokság nyomasztotta az ainu népet. Az istenes yukar talán legfontosabb tényezőjének a refrén használatát tekinthetjük. Mindegyik történet tartalmaz legalább egy refrént. Amikor a középpontban álló karakter megváltozik a történet közepén, a refrén ugyancsak megváltozik. A legtöbb a szakasznyitó sorokban fordul elő, ez a legtermészetesebb és legelfogadottabb minta, mivel a refrén az istenek bemutatkozását tartalmazza. A refrén funkciója az, hogy olykor-olykor felfrissítse és emelkedetté tegye a hömpölygő hosszú elbeszélések hangvételt; az ilyen refrén gyakran rövid és költői, szemben az elbeszélés monotonijával. A gyakorta naiv yukar történetekből hiányzik az igazi gaztett, ám jellemzőjük a jóakaratra vetett hit. A történetek gyakran megokolják, miért kellett az embereknek katasztrófától szenvedniük, így azt is kiolvashatjuk belőlük, hogyan tehetik jóvá vétkeiket.

A továbbiakban a *Három rövid ének* című részletet adjuk közre. Ezek, amint az olvasó észreveheti, bizonyos vonatkozásokban követik a fent megfogalmazott sémákat, ám helyenként el is térnek tőlük.